

11. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996.
12. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка: Підручник. – Київ: Знання-Прес, 2008.
13. Пометун О., Пироженко Л. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід. – Київ: 2002.
14. Платонов Н.И. Педагогика высшей школы. – Санк-Петербург: 1995.
15. Хазова Л.В. Подходы к организации преподавания социально-гуманитарных дисциплин в негуманитарных вызах // Социально-гуманитарные знания. - 1997. - № 3.
16. Штыров А.В. Подготовка студентами электронных публикаций учебных работ// ИБ АИК №26/27. – Москва: 2000.
17. Яцик І.С., Використання інтерактивних методів навчання при викладанні гуманітарних дисциплін з метою виховання толерантності. Електронний текст <http://conf.vstu.vinnica.ua/humed/2008/txt/Jazik.php>.

УДК 159.922.8.: 159.922.72

Н. Г. Пилипенко

ПРОБЛЕМА ДОСЛІДЖЕННЯ ЖИТТЄВИХ СТРАТЕГІЙ МОЛОДІ В АСПЕКТІ ЗМІСТОВНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ

THE ISSUE OF YOUTH LIFE STRATEGIES RESEARCH WITHIN THE CONTENT ORIENTATION

Здійснено теоретичний аналіз проблеми змістовної спрямованості життєвих стратегій молоді. Висвітлено результати емпіричного дослідження життєвих стратегій молоді в аспекті змістовної спрямованості. Виділено п'ять факторів, що репрезентують основні типи життєвих орієнтацій молоді.

Ключові слова: *життєві стратегії, життєві орієнтації, змістовна спрямованість життєвих стратегій, образ майбутнього, типи життєвих стратегій.*

The theoretical analysis of problem substantial orientation of the life strategies of youth realized. The results of an empirical study of life strategies of young people in the aspect of substantive orientation had been described. The five factors that represent the basic types of life-orientation of youth had been identified.

Key words: life strategies, life orientations, substantive focus of life strategies. image of the future, types of life strategies.

Постановка проблеми. Результати теоретичного аналізу літературних джерел свідчать про тенденцію зростання наукового інтересу до різноманітних аспектів проблеми життєвих стратегій: структурної організації, вікових особливостей становлення, функціонального значення. Проте, практично не вирішеними, в теоретичному та практичному плані, залишаються питання стосовно загальної змістовної спрямованості життєвих стратегій студентської молоді, що є особливо актуальним в сучасних умовах розвитку суспільства.

Метою даної статті є висвітлення теоретичних та емпіричних аспектів дослідження особливостей змістовної спрямованості життєвих стратегій молоді.

Виклад основного теоретичного матеріалу. У наукових розробках О. С. Васильєвої та Є. О. Демченко життєва стратегія трактується як спосіб буття, система цінностей та цілей, реалізація яких, згідно з уявленнями людини, дозволяє зробити життя найбільш ефективним. Розглядаючи характеристики життєвої стратегії, науковці пропонують поділяти їх на кількісні (підлягають вимірюванню) та якісні (відображають зміст). До перших належать відповідальність й усвідомленість, до других - цінності та цілі людини [3].

В межах дисертаційного дослідження П. Б. Кодесс, життєва стратегія розглядається як сукупність життєвих цілей, розгорнутих у часовій перспективі психологічного майбутнього. Життєва стратегія характеризується такими параметрами як чіткість, зміст та протяжність [4].

Вчена К. О. Абульханова-Славська вважає, що в найзагальнішому розумінні стратегія життя може бути або активною, або пасивною. Це активність або пасивність в організації часу, діяльності, пізнанні, спілкуванні тощо. Активність виділяється дослідницею як провідний параметр у побудові життєвої стратегії, тому що вона пронизує усі сфери життя людини, слугує своєрідним «лакмусом» на всі види людської діяльності. Активність особистості у здійсненні її життєвої стратегії виявляється як здатність до оптимального балансу між бажаним і необхідним, особистісним і соціальним [1, 248].

Активність, як критерій виділення типів життєвих стратегій, використовується також і іншими науковцями. Вчений В. І. Ковальов пропонує виділяти чотири типи життєвих стратегій:

1) Стихійно-звичайна, яка характеризує особистість, як залежну від життєвих обставин і подій, неспроможну організувати послідовність подій, передбачати їх виникнення. Така стратегія життя відрізняється ситуативністю поведінки та відсутністю особистісної ініціативи.

2) Функціонально-дійова стратегія: особистість активно організує перебіг подій, спрямовує їх рух, своєчасно приймає рішення, досягаючи ефективності.

3) Спостережувально-продовжена стратегія: особистість пасивно відноситься до часу, у неї відсутня чітка організація подій життя.

4) Творча стратегія: особистість продовжено здійснює організацію часу, пов'язуючи його з сенсом життя, з вирішенням суспільних проблем, творчо оволодіває часом [2, 82-91].

Вчений Д.О. Леонтьєв, відповідно до двох базових параметрів життєвої стратегії (усвідомлення суб'єктом того, як і з яким ефектом він керує власною поведінкою та активність, яка характеризує здатність особистості керувати подіями свого життя, впливати на них), виділяє чотири типи життєвих стратегій:

1. Дійова стратегія - характеризується усвідомленістю і активністю; така людина усвідомлює протікання свого життя, здатна зайняти активну позицію по відношенню до нього та керувати ним.

2. Імпульсивна стратегія - характеризується активністю та відсутністю усвідомленості; така людина прагне керувати своїм життям, але це керування має характер хаотичності, імпульсивності, відсутності логіки.

3. Спостережувальна стратегія - відрізняється усвідомленістю і відсутністю активності; така людина нездатна впливати на події свого життя через переконаність у неможливості це зробити, або невротичну невпевненість у собі, своїх силах.

4. Пасивна стратегія - це відсутність активності й усвідомленості по відношенню до свого життя, повне пасивне підкорення обставинам, прийняття всього, що відбувається, як неминучого і неконтрольованого [5].

Дослідники М. О. Мдівані та П. Б. Кодесс, вивчаючи особливості змістовної спрямованості життєвих стратегій старшокласників, виділили наступні фактори:

1. Фактор позитивного соціального прояву (відображає образ соціально бажаної поведінки).
2. Фактор емпатійного спілкування (відображає потребу у спілкуванні, побудові парних відносин, створенні сім'ї).
3. Фактор саморозвитку і самореалізації (відображає прагнення до особистісного зростання).
4. Фактор професійної самореалізації (прагнення до освіти та професійного розвитку).
5. Фактор зовнішнього успіху (пов'язаний з традиційними уявленнями молоді про успіх) [6, 147- 148].

Результати дослідження, проведеного Т. Томе показали, що розвиток у юнацькому віці може відбуватися за двома принципово відмінними напрямками – творчо орієнтованим та прагматично орієнтованим. Творчо орієнтована молодь відрізняється спрямованістю власних інтересів та намірів далеко у майбутнє, прагненням шукати відповіді, на виникаючі проблеми. Для другого напрямку розвитку характерна орієнтація на виключно доцільність поведінки, матеріальні цінності. Приоритетом виступає така форма поведінки, як уникання будь-яких турбот, нехтування зовнішніми впливами, які викликають будь-яке занепокоєння [10, 182-184].

Вочевидь, молода людина володіє потенціалом до реалізації обох напрямів розвитку і пріоритетність, того чи іншого, визначається багатьма детермінантами: конституційними, соціальними, особистісними та ін.

Вчений О. Є. Созонтов під життєвою стратегією розуміє (більш-менш свідомий) спосіб конструювання людиною власного життя, у відповідності до системи цінностей, смислів та цілей. Життєва стратегія, з точки зору науковця, виступає своєрідним регулятором соціальної поведінки, який організує цілісність життєдіяльності, визначає спосіб буття людини та виступає найважливішим критерієм зрілості і психологічного благополуччя. [9, 15-23].

Виходячи з концепції модусів володіння/буття Е. Фромма, науковець провів дослідження основних життєвих стратегій російських студентів. В

основу дослідження покладені уявлення про чотири типи життєвих стратегій:

1) “Бути” (стратегія відповідає активному прагненню реалізації власних здібностей і талантів).

2) “Мати” (стратегія, при якій людина прагне соціального успіху, багатства, необмеженого споживання).

3) “Не мати і не бути” (стратегія, при якій активність людини продиктована бажанням “бути, як всі”, підкорятися авторитетам).

4) “Мати, щоб бути” (стратегія, яка забезпечує людині можливість конструктивної творчої реалізації шляхом володіння).

Звертає на себе увагу те, що у процесі дослідження, виявились дві, різні за характером, тенденції конструювання молоддю власного життя: орієнтація на буття та орієнтація на володіння. В розумінні науковця, перша орієнтація, переважно, сприяє особистісному зростанню людини, друга – успішній соціальній адаптації.

Як справедливо зазначає А. Є. Созонтов, найбільш адекватною свідомому та відповідальному конструюванню людиною власного життя є життєва стратегія “Мати, щоб бути”, яка поєднує можливість відповідати ринковим цінностям та розвивати власну творчу індивідуальність [9, 16].

Комплексне дослідження феномену життєвих стратегій проведено соціологами Т. Є. Резнік та Ю. М. Резнік, які розуміють стратегію життя як динамічну, саморегулюючу систему соціокультурних уявлень людини про власне життя, що орієнтує та спрямовує її поведінку впродовж тривалого часу. Науковці підкреслюють, що життєва стратегія, є особливою формою спрямованості особистості у майбутнє, яка характеризується параметрами надситуативності й інтегративності та довгостроковості й перспективності.

Вчені наголошують, що особливістю соціологічного аналізу життєвих стратегій є те, що вони розглядаються одночасно у трьох аспектах, як:

1) соціальні орієнтації (спрямованість на досягнення бажаного соціального положення через входження до певних соціальних груп);

2) культурні орієнтації (прагнення до суспільних ідеалів та прийняття певних культурних взірців);

3) особистісні орієнтації (представленість індивідуально-особистісних моментів життя) [7, 102-103].

Соціологи Т.Є. Резник та Ю.М. Резник за сукупністю інституціональних ознак (соціально-економічне положення, спосіб відтворення та трансляція культурних стандартів, система регуляції і контролю, соціальний характер (колективна ментальність), професійний етос), пропонують розрізнити три типи життєвих стратегій: *стратегія життєвого благополуччя, стратегія життєвого успіху та стратегія самореалізації*.

Ці типи будуються на узагальнених уявленнях про те, до чого прямує людина у житті. Зміст стратегій визначається характером соціальної активності особистості. Так, рецептивна (“споживча”) активність - є основою стратегії життєвого благополуччя. Передумовою стратегії життєвого успіху виступає, перш за все, мотиваційна (“активність спрямована на досягнення”) активність, яка розрахована на суспільне визнання. Яскравим прикладом, за визначенням авторів, є підприємницька діяльність. Для стратегії самореалізації характерна творча активність, спрямована на створення нових форм життя, незалежно від їх суспільного визнання [7].

Спираючись на основні положення концепцій К. О. Абульханової-Славської, С. Л. Рубінштейна, І. Г. Єрмакова, Д. О. Пузікова [1; 8; 11] та ін., ми визначаємо життєву стратегію як індивідуальний, творчий та свідомий спосіб організації людиною власного життя, а також конструювання образу бажаного майбутнього в широких часових межах, яке спирається на прогнозування, відповідає власним цінностям, здібностям людини і співвідноситься з життєвими умовами та обставинами.

На наш погляд, серед сформованих життєвих стратегій, переважним чином, реалізуються змішані типи, оскільки, особистість, певною мірою, прагне досягнення трьох складових: *благополуччя, успіху та самореалізації*.

Виклад основного практичного матеріалу. З метою вивчення загальної змістовної спрямованості життєвих стратегій студентської молоді, нами було проведено емпіричне дослідження за участю 112 студентів 1-го та 2-го курсів НПУ імені М. П. Драгоманова (м. Київ) та Тавричного державного агротехнічного університету (м. Мелітополь).

Оскільки, у семантичному змісті поняття “життєва стратегія” нами особливо підкреслюється аспект “свідомості”, ми застосували методику мотиваційної індукції (Ж. Ньюттен), призначену для вивчення часової

перспективи свідомості особистості (змісту та часової віддаленості очікуваних подій майбутнього).

Аналіз результатів емпіричного дослідження. Отримані емпіричні дані були піддані контент-аналізу, в результаті чого, було виділено 24 положення відносно різних життєвих сфер. До отриманих показників було застосовано факторний аналіз методом головних компонент з подальшим обертанням. За результатами факторного аналізу було виділено п'ять факторів, що вичерпують 52 % дисперсії. До складу кожного з факторів увійшли найбільш пов'язані між собою прагнення юнаків та дівчат стосовно власного майбутнього.

У загальній факторній структурі уявлень молоді щодо майбутнього, усі фактори виявилися біполярними. Найвагомим з них, виступив *перший фактор* (11,3%), до плюсового полюсу якого увійшли показники: “знайти справжнє кохання” (0,9), “мати вірних друзів” (0,6), “орієнтація поведінки на соціальне схвалення” (0,8). Мінусовий полюс репрезентований показником: “бути матеріально забезпеченою людиною” (-0,5).

Зміст даного фактору свідчить про протиставлення таких орієнтацій як *“Орієнтація на встановлення позитивних міжособистісних стосунків – Орієнтація на матеріальний добробут”*.

До плюсового полюсу *другого фактору* (11%) увійшли показники: “здобути якісну освіту” (0,8), “реалізувати себе у професії” (0,6), “бути щасливою людиною” (0,7). До мінусового: “орієнтація на “краще майбутнє” (-0,7), “орієнтація на уникнення фрустрації, конфліктів” (-0,5).

Даний фактор, серед інших, є найбільш прозорим для інтерпретації і відображає таку диференціацію *“Орієнтація на професійну самореалізацію – Орієнтація на уникання фрустрації”*.

До плюсового полюсу *третього фактору* (10 %) належать показники: “здобути владу, стати політиком” (0,7), “відкрити власний бізнес” (0,7). Мінусовий полюс представлений показниками: “бути соціально корисним, допомагати людям” (-0,5), “розвиватися як особистість” (-0,5).

Даний фактор описує протилежність двох спрямованостей: *“Орієнтація на здобуття влади – Орієнтація на соціально-особистісну корисність”*.

Плюсовий полюс *четвертого фактору* (9,7%) репрезентований показниками: “орієнтація на одержання результату, перемоги” (0,6), “досягти успіху” (0,7), “готовність докладати максимум зусиль для

реалізації мети” (0,6), “орієнтація на збереження власної індивідуальності” (0,7). Мінусовий полюс представлений показником: “добре жити” (-0,4).

Даний фактор відображає такі спрямованості життєвої стратегії *“Орієнтація на конкретні досягнення – Орієнтація на абстрактні досягнення”*.

До плюсового полюсу *п'ятого фактору* (9,6%) увійшли показники: “забезпечити добробут та щастя батьків і близьких” (0,7), “мати сім'ю” (0,7), “реалізувати власний потенціал” (0,5). До мінусового полюсу увійшли: “жити за кордоном” (-0,5), “подорожувати” (-0,5).

Такий розподіл показників дає змогу інтерпретувати фактор як диференціацію: *“Орієнтація на забезпечення особистісно-сімейного добробуту - Орієнтація на споживання”*.

Висновки. Як видно з отриманих результатів дослідження, найбільш суперечливим, у загальній факторній структурі життєвих стратегій молоді, виявився перший фактор, що вказує на протиставлення таких орієнтацій як *“добробут міжособистісних відносин – матеріальний добробут”*.

Звертає увагу також те, що в уявленні молоді щодо майбутнього, протилежними є орієнтації на здобуття влади і соціально-особистісну корисність, що може бути відображенням сучасних уявлень молоді відносно специфіки функціонування структури повноважень та обов'язків влади.

Загалом, слід зазначити, що серед студентської молоді найбільш вираженими виявились орієнтації на: *успішні міжособистісні стосунки* (знайти кохання, мати вірних друзів, орієнтація поведінки на соціальне схвалення), *матеріальний добробут і професійну самореалізацію* (здобути якісну освіту, реалізувати себе у професії).

Зазначимо, що змістовна специфіка отриманих факторів може бути зумовлена використанням вербальної методики (Метод мотиваційної індукції, Ж. Нюттен), представленої процедурою завершення незакінчених речень, особливість якої полягає у відсутності заданих параметрів діагностування.

У зв'язку із цим, можна припустити, що отримані фактори, по-перше, репрезентують зміст найбільш актуальних орієнтацій молоді, по-друге, відображають життєві орієнтації з найбільшим ступенем усвідомленості.

Окрім того, слід сказати, що особливість обраної методики забезпечила отримання даних найбільш наближених до індивідуально-особистісного змісту життєвих орієнтацій студентської молоді.

Таким чином, результати теоретичного та емпіричного дослідження свідчать про те, що змістовна спрямованість життєвих стратегій особистості, може визначатися у відповідності до типу особистості; здатності вирішення суперечності між внутрішніми та зовнішніми умовами реального життя; з точки зору взаємодії людини та суспільства (отримання благ або віддача власних сил, здібностей); в аспекті активності особистості, її здатності до організації часу, а також, в аспекті здатності людини соціально мислити, тобто, визначати своє місце у світі складних людських взаємовідносин.

Література

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни. – Москва: “Мысль”, 1991.
2. Абульханова-Славская К. А. Время личности и время жизни. – Москва: Мысль, 2001.
3. Васильева О. С. Изучение основных характеристик жизненной стратегии человека // Вопросы психологии. – 2002. – № 4.
4. Кодесс П. Б. Особенности формирования жизненной стратегии старшеклассников: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.13 / Кодесс Полина Борисовна. – Москва: 2005.
5. Леонтьев Д. А. Психология смысла: Природа, структура и динамика смысловой реальности / Д. А. Леонтьев. - М.: Смысл, 1999. – 344 с.
6. Мдивани М. О. Методика исследования жизненных стратегий личности / М. О. Мдивани, П. Б. Кодесс // Вопросы психологии. – 2006. - № 4. - С. 146 - 150.
7. Резник Т. Е. Жизненные стратегии личности // Социол. исслед. – 1995. – № 12.
8. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. – Санкт-Петербург: Издательство “Питер”, 2002.
9. Созонтов А. Е. Основные жизненные стратегии российских студентов // Вестник МГУ, серия 14 “Психология”. – 2003. – № 3.
10. Томэ Г. Теоретические и эмпирические основы психологии развития человеческой жизни // Принцип развития в психологии / Под ред. Л. И. Анцыферовой. – Москва: Издательство “Наука”, 1978.
11. Єрмаков І. Г. Життєвий проект особистості: від теорії до практик: Практико зорієнтований посібник. – Київ: “Освіта України”, 2007.